

Marilyn Strathern กับความรู้ในโลกของ “พหุจักรวาล”

เก่งกิจ กิติเรียงลาภ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Kengkij Kitirianglarp

Faculty of Social Science, Chiang Mai University

E-mail: kkengkij@gmail.com

ข้อถกเถียงว่าด้วย “โลก” (world) เป็นประเด็นสำคัญในโลกวิชาการในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะในหมู่นักปรัชญาและนักมานุษยวิทยา ในขณะที่ Markus Gabriel (2016) เสนอว่า “โลกไม่ได้ดำรงอยู่” (The world does not exist.) นักมานุษยวิทยาอย่าง Phillipe Descola (2013) และ Eduardo Viveiros de Castro (2016) ก็กลับชี้ว่าการคิดเรื่องโลกเป็นสิ่งจำเป็น แต่ทว่าโลกไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่ก่อน แต่ขึ้นกับสัตว์ที่จะเป็นผู้สร้างโลกขึ้นมาท่ามกลางการใช้ชีวิตของพวกเขา ส่วนนักมานุษยวิทยาอย่าง João de Pina-Cabral (2017) เสนอว่าโลกจำเป็นต้องดำรงอยู่ก่อนสัตว์ หากปราศจากการคิดคำนึงหรือการอยู่ในโลกมาก่อน สัตว์ย่อมไม่สามารถดำรงอยู่และไม่สามารถใคร่ครวญถึงการดำรงอยู่ของตนเองและสรรพสิ่งได้ นอกจากนี้ยังมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกกับดาวโลก (earth) อีกหลายชิ้นนี้ในปัจจุบันที่ชี้ว่าเราไม่สามารถแยกระหว่างโลกกับดาวโลกได้อีกต่อไป โดยเฉพาะในวิกฤตของระบบนิเวศในปัจจุบัน ภายหลังจากงานเรื่อง *Earth Beings* ของ Marisol de la Cardena ตีพิมพ์ในปี 2015 ข้อถกเถียงว่าด้วยโลกได้กลับมาคึกคักอีกครั้ง ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกระแสการหันกลับไปศึกษาภาววิทยาในหมู่นักมานุษยวิทยา

ในหนังสือรวมบทความที่ชื่อ *A World of Many Worlds* Marilyn Strathern นักมานุษยวิทยาสังคมชาวอังกฤษเริ่มต้นโดยการเสนอสมมติฐานหรือสมการเบื้องต้นว่าด้วย “โลกมีหลายใบ” หรือ pluriverse (Strathern, 2018: 23-52) ซึ่งท้าทายโดยตรงไปที่วิธีคิดทางปรัชญาที่ว่า “โลกมีใบเดียว” แบบ universe ซึ่ง uni แปลว่า “หนึ่ง” สำหรับปรัชญาตะวันตกแล้ว โลกมีเพียงหนึ่งในความหมายที่มันมีความจริงหนึ่งเดียวอยู่ในโลกในความหมายที่

ความจริงนั้นมิแก่แท้และมีขอบเขตที่ชัดเจน ไม่ว่าความจริงนั้นจะเป็นสิ่งที่รู้ได้หรือไม่ หรือรู้ได้เพียงบางส่วนก็ตาม เขาชี้ให้เห็นว่าวิธีที่ว่าด้วยโลกหรือความจริงที่มีเพียงหนึ่งเดียวนี้อเองที่เป็นฐานคิดสำคัญให้แก่สิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” (knowledge) ในนัยที่ว่า ความรู้หมายถึงเครื่องมือเพื่อเข้าถึงความจริง และความจริงก็บรรจุไว้ซึ่งสิ่งที่รู้ได้ ความรู้ในแง่นี้จึงสามารถมองได้จากทั้งวัตถุของความรู้อ (object) ที่วัตถุของความรู้อเป็นสิ่งทีรู้ได้ (the known) และมองได้จากองค์ประธานผู้รู้ในฐานะที่ความรู้หมายถึงเครื่องมือ (means) ทีจะใช้ในการเข้าถึงความจริงของโลกทีเป็นหนึ่งเดียว ในกรอบคิดทีว่าโลกมีเพียงหนึ่งเช่นนี้เองทีเป็นเงื่อนไขให้แก่ทวิภาวะระหว่างองค์ประธานผู้รู้กับวัตถุของความรู้อ ซึ่งความจริงทีอยู่ในวัตถุของความรู้อนั้นมีเพียงหนึ่ง แต่ความรู้ที้องค์ประธานผู้รู้ใช้เพื่อมองวัตถุดังกล่าวสามารถมีได้หลากหลาย การทีมุมมองต่อวัตถุหรือโลกมีได้หลากหลายก็ทำให้ความรู้มีสถานะเป็น “มุมมอง” (viewpoints) และมีสถานะเป็นญาณวิทยา (epistemology) ทีมีความแตกต่างกันไปตามมุมมองหรือเครื่องมือวิธีทีจะเข้าถึงความจริง นี้อคือสาเหตุทีโลกตะวันตกสนใจหรือหมกมุ่นอย่างมากต่อการถกเถียงกันเกี่ยวกับญาณวิทยาหรือวิธีการหาความรู้ หากปราศจากการสมมติว่าโลกมีหนึ่งเดียวแล้วไซ้ การถกเถียงหรืออภิปรายเกี่ยวกับวิธีการหาความรู้ก็ย่อมจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ได้ กล่าวอย่างง่ายก็คือภายใต้วิธีคิดเช่นนี้ เราจำเป็นต้องสมมติให้ตัววัตถุของความรู้อหยุดนิ่งและมีหนึ่งเดียว เพื่อทีจะทำให้วิธีการหาความรู้หรือมุมมองมีหลาย ๆ มุมมองทีแตกต่างกันไป

อย่างไรก็ Strathern เสนอสมมติฐานใหม่ว่า “โลกมีหลายใบ” ซึ้อเป็นจุดตั้งต้นต่อการใคร่ครวญเกี่ยวกับสถานะของความรู้อเสียใหม่ หากโลกมีหลายใบ ความรู้อหรือมโนทัศน์ทีอยู่ในโลกแต่ละใบก็ย่อมจะเทียบเคียงกับความรู้อหรือมโนทัศน์ทีอยู่ในโลกใบอื่นทีแตกต่างกันไปไม่ได้ เพราะความรู้อทีอยู่ในโลกแต่ละใบมีบริมณฑล (domain) ของตัวมันเองทีทำให้สิ่งต่าง ๆ สามารถสมเหตุสมผลได้ภายในกรอบของบริมณฑลหรือโลกใบนั้น ๆ ความรู้อในแง่นี้จึงเป็นความเฉพาะเจาะจงหรือเอกพจน์ (singularity) มากกว่าทีจะเป็นความเฉพาะ (particularity) ซึ้อหมายถึงบางส่วนของเสี้ยวของความจริง ในแง่นี้ หากโลกมีหลายใบ ความรู้อก็ย่อมจะมีหลายชุด และแต่ละชุดก็ย่อมมีคุณค่าและชีวิตของตัวมันเองโดยไม่สามารถลดทอนไปสู่การเปรียบเทียบในความหมายทีเป็นการ

ตัดสินถูกผิดตีชู้กับความรู้อยู่ในโลกอื่น ๆ ได้

ในแง่นี้ สำหรับ Strathern องค์ประธานผู้รู้กับตัววัตถุของความรู้จึงไม่ได้แยกออกจากกันแบบที่เกิดขึ้นในความคิดแบบทวิภาวะของโลกตะวันตก แต่องค์ประธานกับวัตถุต่างก็สร้างสรรค์ซึ่งกันและกันขึ้นมาอย่างเฉพาะเจาะจงในตัวเอง กล่าวในอีกแง่ก็คือ เขาไม่ได้แยกระหว่างภววิทยาออกจากญาณวิทยา ในฐานะที่ภววิทยาเป็นความจริงหนึ่งเดียวของโลก และญาณวิทยาเป็นมุมมองที่หลากหลายเกี่ยวกับโลก แต่จุดตั้งต้นของ Strathern ก็คือ โลกมีหลายใบ และโลกแต่ละใบก็มีความจริงของตัวเองที่ดำรงอยู่ในปริมณฑลของตัวเอง นี่คือสาเหตุที่ Strathern ถูกมองว่าเป็นต้นธารความคิดของกระแสการกลับไปหาภววิทยา (Ontological Turn) ในแวดวงมานุษยวิทยา (ร่วมกับ Roy Wagner และ Eduardo Viveiros de Castro) ก่อนที่จะมีการบัญญัติคำเรียกกระแสนี้ขึ้นมาเสียอีก (Holbraad and Pedersen, 2017: 110-156)

อย่างไรก็ดี แม้ว่าโลกแต่ละใบจะดำรงอยู่และมีปริมณฑลของตัวเอง แต่โลกแต่ละใบก็ได้ดำรงอยู่โดยไม่เกี่ยวข้องหรือจะต้องสัมพันธ์ (relations) กับโลกใบอื่น (Strathern, 2020) ทว่าโลกใบต่าง ๆ ต่างก็มีการเชื่อมต่อสัมพันธ์แบบเป็นส่วน ๆ กับโลกใบอื่นอยู่เสมอ หรือที่เขาเรียกว่า partial connection (Strathern, 2004) หากพูดในภาษาของ Haraway (2016) แล้ว การแตะหรือสัมพันธ์กับโลกใบอื่น ๆ ก็คือการก่อกำเนิดหรือก่อตัวของโลกมากกว่าจะเป็นสิ่งที่มาภายหลังจากที่โลกแต่ละใบดำรงอยู่ พูดให้ชัดกว่านั้นก็คือ มันหาได้มีโลกที่ดำรงอยู่ก่อนการสัมพันธ์กับโลกใบอื่น หรือพูดให้ง่ายกว่านั้นก็คือ หาได้มีการดำรงอยู่ของโลกที่ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยไม่สัมพันธ์กับโลกใบอื่น ๆ แม้ว่าเราจะมีโลกหลายใบที่แตกต่างกัน แต่ความแตกต่างหรือภววิทยาของโลกแต่ละใบก็เป็นผลผลิตของความสัมพันธ์ที่โลกใบนั้น ๆ ปฏิสัมพันธ์หรือแตะต้องกับขอบเขตของโลกใบอื่นอยู่เสมอ กล่าวในแง่นี้ การแตะหรือสัมพันธ์กันของโลกใบต่าง ๆ ก็คือสิ่งที่ให้กำเนิดความเป็นโลกแต่ละใบขึ้นมา (world restitution) มากกว่าที่โลกแต่ละใบจะดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวและเป็นสิ่งที่มิมาก่อนประหนึ่งว่ามันมีอยู่แล้ว

การที่โลกแต่ละใบดำรงอยู่อย่างมีปริมณฑลของความรู้ของตัวเอง ก็ทำให้การถ่ายโอนความรู้ (knowledge transfer) เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในระดับของมโนทัศน์ แต่การสัมพันธ์สัมพันธ์กันของความรู้ที่อยู่คนละปริมณฑล

กันกลับเป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยนของความรู้ (knowledge exchange) ที่ความรู้แต่ละชุดหรือโลกแต่ละใบมาบรรจบพองเจกัน ในลักษณะที่ไม่ผสานหรือกลืนเข้าหากันพอดี (divergence) โดยเฉพาะในบริเวณขอบของการบรรจบกันก็ได้นำมาสู่การแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน พร้อม ๆ กับที่มันก็ยิ่งความแตกต่างกันเอาไว้ ขอบของการบรรจบปะทะของโลกหลายใบดังกล่าวก็ทำให้ความรู้ไม่ได้มีลักษณะเป็นองค์รวมที่ถูกกำหนดจากแกนหรือแก่นของโลกใบเดียว แต่กลับขึ้นต่อโลกหลายใบ หรืออย่างน้อยก็ 2 ใบในเวลาเดียวกันโดยไม่สามารถลดทอนให้ความรู้นั้น ๆ กลายเป็นของโลกใบใดใบหนึ่งเพียงใบเดียว จุดบรรจบปะทะดังกล่าวก็คือสภาวะเริ่มต้นของสิ่งที่ Strathern เรียกว่า การเมืองแบบพหุจักรวาล (pluriversal politics) (Escobar, 2018; Strthern, 2018: 28) ซึ่งหมายถึงโลกซึ่งก่อตัวขึ้นจากการบรรจบปะทะกันของจักรวาลหลาย ๆ จักรวาล

ด้วยเหตุที่ความแตกต่างกันของรูปร่างนั้นมีที่มาจากความแตกต่างกันแบบคนละใบของโลกหลาย ๆ โลก ความแตกต่างกันของรูปร่างจึงไม่สามารถถูกมองได้ว่าเป็นความแตกต่างระหว่างญาณวิทยาแบบต่าง ๆ หากแต่เป็นความแตกต่างกันของสัตว์ (beings) แบบต่าง ๆ ต่างหาก ซึ่งในบริเวณขอบของโลกที่เป็นการบรรจบปะทะกันของสัตว์แบบต่าง ๆ ก็ทำให้สัตว์มีความแตกต่าง พร้อม ๆ กับที่มันก็ถูกผูกเข้ามาหากันในลักษณะที่สัตว์นั้น ๆ ขึ้นต่อโลกหลายใบพร้อม ๆ กัน ในที่นี้ Strathern ยกตัวอย่างระบบเครือญาติโดยเขาชี้ให้เห็นความต่างระหว่างสถานะของเขย (brother-in-law) กับพี่ชายน้องชาย (brotherhood) โดยทั่วไปแล้ว การนับพี่ชายน้องชายนั้นเป็นการนับคนที่อยู่ในโลกเดียวกันหรือครอบครัวเดียวกัน ดังนั้น การเป็นพี่ชายหรือน้องชายจึงต้องมีรากหรือกำเนิดมาจากที่เดียวกันหรืออย่างน้อย ๆ ก็ต้องมีกฎเกณฑ์ชุดเดียวกันมากำกับให้คนสองคนกลายเป็นพี่ชายน้องชายกัน แต่สถานะของเขยกลับแตกต่างไป การเป็นเขยนั้นมีสถานะที่ขึ้นต่อสองครอบครัวหรือเครือญาติที่แตกต่างกัน แต่กลับมาเกี่ยวข้องกัน โดยเมื่อคน ๆ หนึ่งกลายเป็นเขยเขาจะขึ้นต่อเครือญาติอย่างน้อย 2 เครือญาติในเวลาเดียวกัน เราไม่สามารถระบุได้ว่าเขยอยู่ในโลกหรืออยู่ในเครือญาติใดเครือญาติหนึ่งแบบเบ็ดเสร็จ แต่เขยคือขอบเขตที่เครือญาติสองเครือญาติมาบรรจบปะทะกัน สถานะของเขยจึงไม่ใช่การส่งต่อแต่เป็นการแลกเปลี่ยน ซึ่งทำให้เขยเป็นบุคคลที่เหยียบอยู่บน

โลก 2 ใบพร้อม ๆ กันมากกว่าที่จะมีสถานะเป็นบุคคลที่จับสมบูรณ์อย่างมีขอบเขตในตัวเอง การกลายเป็นเขยจึงเป็นสภาวะระหว่างซึ่งก่อตัวขึ้นใหม่บนการบรรจบปะทะกันของโลกหลาย ๆ ใบ ส่งผลให้การดำรงอยู่ของความเป็นเขยไม่ใช่สิ่งที่จะกำหนดลวดทอนให้เป็นส่วนหนึ่งของโลกใบหนึ่งได้อย่างเด็ดขาดสมบูรณ์ หากแต่สถานะของเขยคือสภาวะของการกำหนดไม่ได้ในเชิงภาวะของการดำรงอยู่ (existential indeterminacy) ซึ่งก็หมายถึงสภาวะของความไม่รู้หรือรู้ไม่ได้ในตัวเอง (the unknowing)

หากเราเริ่มต้นที่ขอบซึ่งเป็นการบรรจบปะทะกันในฐานะที่เป็นจุดตั้งต้นของสรรพสิ่ง ขอบแห่งการบรรจบปะทะก็ย่อมไม่ใช่สภาวะของการปฏิเสธหรือนิเสธ (negation) หรือความเป็นอื่นที่ต้องถูกผลักออกไป แต่ขอบก็คือจุดตั้งต้นที่นำมาสู่การขยับขยาย การสร้างสรรค์ และการกลายเป็นของสัตว์ต่าง ๆ สภาวะของการขึ้นต่อโลกหลายใบพร้อมกันที่ไม่ใช่การปฏิเสธก็ย่อมจะหมายความว่า สภาวะดังกล่าวเป็นการสร้าง (generative) ที่เชื่อมร้อยโลกหลายใบเข้ามาหากันในแบบที่มันไม่สามารถลวดทอนให้กลายเป็นโลกใบใดใบหนึ่ง พร้อม ๆ กันที่ความแตกต่างของโลกหลายใบนั้นก็ยังสามารถสร้างความสมานฉันท์เกี่ยวเกาะกันได้ในเวลาเดียวกัน ความย้อนแย้งที่ด้านหนึ่งเป็นการสร้างความแตกต่างและในอีกด้านหนึ่งเป็นการผูกโยงเข้าหากันดังกล่าวนี้ทำให้โลกหลายใบก่อรูปความสัมพันธ์ต่าง ๆ ขึ้นมาโดยไม่สามารถลวดทอนให้เป็นความสัมพันธ์ที่อยู่ในบรรทัดฐานตามปกติได้ ดังที่ Strathern เรียกลักษณะของความสัมพันธ์ที่ว่านี้ว่า non-relational relations (Bryant, 2011: 67-86; Strathern, 2018: 40)

หากสัตว์ก่อรูปขึ้นผ่านการบรรจบปะทะที่ขึ้นต่อโลกหลายใบพร้อมกันแล้ว “สิ่ง” จึงไม่สามารถที่จะถูกเข้าใจในฐานะที่เป็น “สิ่งในตัวเอง” (thing-in-itself) ได้ แต่เงื่อนไขที่ใช้นิยามสัตว์หนึ่ง ๆ กลับเป็นเรื่องของการที่ตัวมันเป็นสิ่งอื่นอีกอยู่เสมอ สภาวะของการเป็นหรือสัตว์ดังกล่าวจึงเป็นทั้งการเป็นและการไม่เป็นที่ดำรงอยู่พร้อมกันในตัวมันเองแบบที่เมื่อเราระบุว่ามันเป็นสิ่งหนึ่ง แต่เอาเข้าจริงแล้วมันก็เป็นสิ่งอื่น ๆ ด้วยในเวลาเดียวกัน ส่งผลให้ในการสร้างความรู้เกี่ยวกับสัตว์ที่ก่อรูปขึ้นจากการบรรจบปะทะแบบพหุจักรวาลไม่สามารถเท่ากับการบรรยายหรือพรรณนา (description) ถึงคุณสมบัติของสิ่ง ๆ นั้นได้ แต่กลับเป็นเรื่องของการพรรณนาซ้ำแล้วซ้ำแล้ว (redescription)

อย่างไม่สิ้นสุดแบบเป็นอนันต์มากกว่า เพราะไม่ว่าเราจะพรรณนาโดยให้คุณสมบัติแก่สิ่งนั้นมากเท่าไร แต่มันก็ไม่มีทางสมบูรณ์ นั่นหมายความว่า ข้อเสนอของ Strathern ก็คือเรียกร้องให้เราเลิกเชื่อในความสมบูรณ์ของตัวญาณวิทยาหรือความรู้ แต่ชี้ให้เห็นว่าความไม่รู้ต่างหากคือสถานะที่นำไปสู่การก่อรูปของความรู้ที่ไม่มีวันสมบูรณ์ เพราะเราไม่มีทางรู้หรือมีความรู้ในแบบที่คนที่อยู่ในโลกอื่นมีได้ และความไม่รู้ดังกล่าวก็คือสถานะของการสรรค์สร้างของสรรพสิ่งในระดับของภววิทยา ซึ่งก่อให้เกิดความเป็นไปได้จำนวนมากของการเป็นหรือสัตะ รวมถึงความเป็นไปได้มากมายมหาศาลของตัวความรู้เองด้วย

กล่าวโดยสรุปแล้ว การกลับไปที่สมการข้อแรกของโลกตะวันตกที่ว่าด้วย “โลกมีใบเดียว” โดยการเสนอข้อเสนอกว่า “โลกมีหลายใบ” ของ Strathern ก็คือ การกลับหัวกลับหางความสัมพันธ์ระหว่างภววิทยาและญาณวิทยาที่เดิมมองว่าโลกมีใบเดียว แต่ความรู้มีหลากหลาย มาสู่สถานะที่มองว่าโลกมีหลายใบ และความรู้ที่ก่อตัวขึ้นก็มีความเฉพาะเจาะจงแบบเอกพจน์ในตัวมันเอง ข้อเสนอเช่นที่ว่านี้ของ Strathern ก็คล้ายกับข้อเสนอของ Viveiros de Castro และนักมานุษยวิทยาสาย Ontological Turn อีกหลายคน (แก๊งกิจ, 2563) ซึ่งการกลับมาตั้งคำถามในระดับรากฐานเช่นนี้ น่าจะช่วยให้เรากลับมาทบทวนถึงความเข้าใจที่เรามีต่อตัวเองและโลกเสียใหม่โดยไม่ตกอยู่ในกับดักของทวิภาวะของโลกตะวันตกซึ่งเป็นโลกเพียงใบเดียวท่ามกลางโลกอีกสารพัดใบที่ดำรงอยู่และเป็นไปได้ในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

แก๊งกิจ กิติเรียงลาภ. 2563. *Perspective: ภววิทยาแบบมุมมองนิยมและความ เป็นซั้บเจค*. กรุงเทพฯ: Illuminations Editions.

ภาษาอังกฤษ

Bryant, L. 2011. *The Democracy of Objects*. Ann Arbor: Open Humanities Press.

Cardena, M. 2015. *Earth Beings: Ecologies of Practice Across Andean Worlds*. Durham and London: Duke University Press.

- Danowski, D. and Viveiros de Castro, E. (2016). *The Ends of the World*. Cambridge and Malden: Polity.
- Descola, P. 2013. *Beyond Nature and Culture*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Escobar, A. 2018. *Designing for the Pluriverse: Radical Interdependence, Autonomy, and the Making of Worlds*. Durham and London: Duke University Press.
- Gabriel, M. 2016. *Why the World Does Not Exist*. Cambridge and Malden: Polity.
- Haraway, D. 2016. *The Companion Species Manifesto*. in D. Haraway. *Manifestly Haraway*. (pp. 91-198). Minneapolis and London: University of Minnesota Press.
- Holbraad, M. and Pedersen, M.A. 2017. *The Ontological Turn: An Anthropological Exposition*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Pina-Cabral, J. 2017. *World: An Anthropological Examination*. Chicago: HAU.
- Strathern, M. 2004. *Partial Connections*. Oxford: Altamira Press.
- Strathern, M. 2018. "Opening Up Relations". in Marisol de la Cadena, Mario Blaser (eds.). *A World of Many Worlds*. (pp. 23-52). Durham, N.C.: Duke University Press.
- Strathern, M. (2020). *Relations: An Anthropological Account*. Durham and London: Duke University Press.